

Budapesti temperamentuma

Irta Viharos.

Budapestnek szive és epéje is van, s Budapestről azt mondják, hogy temperamentuma is van. Ez is csak olyanféle hasonlítás, mint mindaz, a mit városok, népek eleven szervezetről mondani szokás. Ugy beszélünk róluk, mint reális élő lényekről. S a mit mondunk róluk, az vagy metafora, vagy analógia. A költők és a filozófusok módszerével élünk, a mikor azoknak a közösségeknek eleven szervezetről szólunk. A róluk való tudást valószínűsítő élő lényekről szerzett tapasztalatainkból szerkesztjük meg: egyes emberekről való élményeinket ráfogjuk, rávetítjük a közösségekre, egy-egy városra, népre, s ezekből a ráfogásokból és rávetítésekből alakul ki az ő eleven szervezet voltukról való tudásunk, képzelésünk. Hasonlítató költő volt a tudós Spencer Herbert is, a mikor a társadalmat eleven szervezetnek mondta, és költő volt az a másik szociológus is, a ki a társadalmat olyan nagyon tartotta eleven szervezetnek, hogy az embereket e szervezet sejtjeinek látta. Még társadalmi idegrendszer is emlegetett.

Ezek a megállapítások és mondások egytől-egyig metaforások, és metaforás az a vélekedés is, hogy Budapestünknek temperamentuma van. Hiszen éppen csak annyit tudunk róla, még pedig hasonlítgatás nélkül is, hogy Budapestben is temérdek egyes embernek ugyanolyan képzeleti, kedve, akarásai, érzései vannak, s hogy ez a sok ugyanolyan kedvű és akarású ember ugyanolyan körülmények között egyformán cselekszik. Ez az egyformaság

az ő egységük. Budapestben is nagy csoportokat egyforma ösztökélések érnek, s ezeknek az ösztökéléseknek hatása alatt egyforma ösztönök és szokások érlelődnek bennük. Még pedig egyforma gyorsasággal. Ezen a gyorsaságon mulik az egyes csoportok temperamentuma. Az ösztönök és kedvek kialakulásának sebessége a temperamentum. Ez új megállapítás. A százegyedik a száz után. Mert a temperamentum mivoltával kétezer év óta bibelődnek; az egyes emberével, a reális élő emberével. Hasonlítással a sokaság temperamentumához is hozzáférközhettünk. Még régen volt Galenus temperamentum-elmélete szerint is van Budapestnek temperamentuma. Mert van epéje. Sárga és fekete epéje és van vére. Szerinte ezek és a nyál a temperamentum főalkotói. Talán az ugynevezett kedélyesség is ezekből alakul. A budapesti kedélyességben sok van mind a négyből.

Van olyan temperamentum-magyarázat is, hogy a hangulatokra való hajlandóság a földrajzi elhelyezkedésen mulik. A négy égirány, a földrészek más-más temperamentumot érlelnek. Még országrészek, tartományok is temperamentum-alkítóak. Attikában a szellemiség, Lydiában az állatosság, Rómában a heroizmus, Phrygiában az erőtlenség formált temperamentumot. S ezek az elemek keveredtek, variálódtak és temperamentumbeli különbségeket okoztak. És van északi, déli, keleti, nyugati temperamentum is. Ez már nemcsak tudományos megállapítás, hanem köztudat is. Az irodalomban ezek az égirányok szerint való temperamentumok sűrűn szerepelnek. Minden író mást-mást mond róluk. Az egyik az északi temperamentumot fagyosnak, töprengőnek, a másik

sejtelmesen szenvedőnek mondja; az egyik a keleti, a másik az északi temperamentumot mondja melancholikusnak, az egyik a délit, a másik a nyugatit mondja vérmesnek. A szerint hogy éppen mi jut az eszébe.

A köztudat így szokott alakulni s így szokott érvényesülni. S a köztudatnak ebbe a semmit sem tudásába mindenki belenyugszik. A köztudat szinte olyan, mint a statisztika: mindent és mindenek az ellenkezőjét bizonyítani lehet vele. Ezért elsőrendű irodalmi elem a köztudat. És a temperamentum is az. Mindent érthetővé és megbocsáthatóvá tesz. Ibsen »Mire mi halottak fölébredünk« című drámájában az egyik hősnő, Irene, azt mondja az egyik hősnek, Rubeknek, a szobrásznak, a ki bűnözött ellene, hogy költő, mert a költőség: mentség, abszolúció. A temperamentum a költőség nagy kifogás-forrása. Még annak is mentségül szolgál, hogy a költő nem tudja azt, a mit mindenki tud, hogy azt tudja, a mit senki sem tud, s hogy azt sem tudja, a mit tudni vél. Ennek is a temperamentuma az oka. S mivel a költő a köztudat egyik formálója, természetes, hogy a köztudat jobbjára közzavar.

Mintha a földrajzi elhelyezkedtség a budapesti temperamentum sokféleségében is érvényesülne. Mert Budapest népének hangulatra való hajlandósága nem egységes, és nem egyformán gyorsan alakulnak ki a kedves és az ösztönei. Az a nagy hangosság, a melylyel Budapest kedve, vagy kedvetlensége meg-megszólal, csak olyan, mint annak az egy embernek híres hangossága, a ki nagyobbat lármázik, mint ezer olyan ember, a ki hallgat. Az éppen lármázó, az éppen észrevehetőn nyilvánuló

temperamentumot látjuk, vagy halljuk, s nem látjuk-halljuk a többit, a kerületekben megbújtat. Kerületekben és osztályokban és egyéb csoportokban. Mindegyikben más-másképp nyilvánulnak meg még a temperamentum alkotó elemei is, természetesen tehát, hogy az erdők sem együgyűnyolgyanok. Milyen más például a hívés módja, tehetsége, a szép hiszékenység a proletárosztályban, mint a polgári osztályban! A hiszékenység is temperamentumalakító elem. Talán csak a proletárság tud olyan dolgokban hinni, a melyeknek a jó eredményét nem látja bizonyosan. Ez a sajátságos hiszékenység az elszántság és a lelkeség forrása. A polgári osztály csak abban hisz, a miben bizik, a proletár abban is bizik, a mit hisz. Ez nem szójáték, hanem a világrendben való részesség jellemzése. A proletár helyt áll azért, a mit akar, a polgár azt akarja, a miért helyt állhat. Ime osztálytemperamentum-különbségek. Temperamentum dolgának mondom mindezeket, mert hiszen a temperamentum mentesség, kifogás, abszolúció minden gyöngeség számára.

És kerületenként is más-másféle a hívés tehetsége. A Józsefvárosban mindent elhisznek, a Ferencvárosban mindenről meg vannak győződve, a Lipótvárosban semmin se csudálkoznak, a Terézvárosban és Erzsébetvárosban minden csudálkoznak, a budaiaknak minden mindegy, az óbudaiak mindenben gyanakosznak. Ezeknek a kerületeknek a benszülöttjei és megrögzöttjei azok, a kik így fogadják azt, a mi a hívésük elé kerül. És ezeknek a különbségeknek lelkiületi megokoltságuk, de jórészt vérbeli okuk is van. Hiszen a táplálkozás, a mozgás, az ivás, a kávéházban lebzselés a vére is hatással van; a lelkiületi megokoltság

pedig a tapasztalásokból és tapasztalatlanságból szűrődik le. Leszűrődik például abból, hogy egy-egy kerület népének milyenek az élményei, s hogy milyen felvilágosítások kerülgetik.

A józsefvárosi mégis inkább tapasztalatlan, mint az óbudai. Még nem csalódott annyit, mint ez a kerület, a mely mindig szeretett volna hinni, de még mielőtt hitt volna, máris csalódott. A Lipótváros semmin se csudálkozik: az ő számára nincs lehetetlenség, csakis az, a mi megvehetetlen, ez pedig alig van. Azt tartja, hogy mindennek ára van, csak-hogy az ár néha megfizethetetlen. Ez pedig nem lehetetlenséget jelent, hanem csak azt, hogy a lehetőség nem következett be. A Lipótváros szeret és tud disztíngválni, mert mindent jobban tud s mindent hallott már. A Lipótváros semmin sem csudálkozik, mert nem hisz abban, a mit lát, nem hisz abban, a mit tud és nem hisz abban, a mit hisz. Ez nem kételkedés, hanem mindent jobban tudás. A lipótvárosinak nem lehet temperamentuma, mert minden hajlandósága, ösztöne, szokása belevész abba a sietségbe, a melylyel kialakul. A lipótvárosi temperamentumnak nincs rá érkezése, hogy kialakuljon.

A Ferencváros mindenről, a mit elhitnek vele, meg van győződve. A legfanatikusabb kerület. Sohasem spekulál. Neki minden tény. Még pedig olyan, a melyet nem a gondolkodás döntött el. Fanatikusan magyar volt, mikor még minden ízében német volt. Csak szeret, vagy csak gyűlöl s nincs kritikája. Csupa ösztön, csupa öntudatlan tudás. Csupa szokás; s valamennyi kerület közt benne van a legtöbb szokás. Ezért a legkonzervatívabb

kerület. Nem birható rá sem radikális, sem reakziós forradalmiságra. Mig a szomszédja, a Józsefváros, a maga naiv mindent elhívésével mind a kettőre fogékony. Tudna forradalmat és Bertalan éjszakáját rendezni.

A két Terézváros, már tudniillik az igazi és az Erzsébetváros, mindenben csudálkozik. Félelem nélkül, akár az Aristoteles filozófusai. És mindig filozófus is. Olyan, a ki mindennek az értelmére kíváncsi. Mindenben lát valamit, a min el kell csudálkoznia, a mi másképp is lehetne, s a mi mégis úgy van, a hogy van. Természetes, hogy ezt csudálatosnak tartja. Minden terézvárosi a világot jobban tudná megteremtteni. A két kerületen fölforgatva és kiforgatva végig szeglett az Andrássy-ut és a Körut és új elemeket, más temperamentumu embereket hozott beléjük, mégis megmaradt az alapteramentumuk és benne okoskodó csudálkozásuk. A két Terézváros népe ugy vélekedik, hogy elvégre is minden, a mi van, lehetséges volt, s nincs meg minden, a mi lehetséges volna. Az is csudálatos, ez is csudálatos. Ez a csudálkozás irányítja a hívését, s ez a hívés formálja a temperamentumát, a hangulatokra hajlandóságát.

A budaiaknak minden mindegy. Ösztöneik örökölt emlékezősek. Megnyugodnak abban, hogy minden már megvolt, s beleszoktak abba a gondolatba, hogy csakis az van jól, a mi már volt. Nem konzervatívok, mert kevés a szokásuk, csakis életfolytatók. A volt életnek folytatását mechanizáltan élik. Mindenképp más világot jelent számukra az, a melyet a Pestről átvándorlottak élnek. Nincs is más olyan kerület, a melyben a bevándorlottak olyan idegenek, elszigeteltek, mint Budán.

A budaiak a maguk szokástalan, örökölt emlékezéseket felújító, mechanizált akarású életük-ből idegenül, értelmetlenül, akárhányszor ellen-ségesen néznek a csupa új szokást tanusító, közéjük került pestiekre. Még azokat a négy-öt emeletes bérkaszárnnyakat is, a melyeket az ő utcáikban pestiek építettek, s a melyek ormótlanul beletelhénkednek a békés alacsonyokba és kicsinységbe, úgy tekintik, mintha nem is budai, hanem pesti házak volnának. Az a négy-ötemeletesség pesti szokás; nem kell nekik, de mégis mindegy nekik, hogy van-e, nincs-e, mert nem változtathatnak rajta. Nem változtathatnak azon, hogy nemcsak az van, a mi volt, hanem az is, a mi csakis lett.

Az életről való fölfogás is más-más az egyes kerületekben. A más-más temperamentum más-másképp nyilvánul benne. És másképp az egyes csoportokban is. Az egyik úgy vélekedik, hogy az élet a részeknek az a joga, hatalma, igyekvése, hogy az egész által eltartassák magukat. Ez az uri s a kapitalisztikus életfölfogás. Ez a fölfogása a budapesti uri osztályok is. A másik, a nép, az életről úgy gondolkozik, a hogy a természettudomány: élet az egésznek az az igyekvése, hogy a részeivel fentartassa, eltartassa magát. Ezek a fölfogások lelkiületi energianyilvánulások, talán erőmértékek is, s mint ilyenek temperamentumalkotók is. Talán a Galenus-féle fekete és sárga epének és nyálnak a temperamentumban való részessége megnyilvánul ezekben az életről való gondolkodásokban.

De ez a két ellentétes életfölfogás nemcsak budapesti temperamentumkülönbségeket érlel. Egymással szemben álló világok bámulnak

egymásra ezekből az ellentétes fölfogásokból. Megmaradáshoz és hatalomhoz való akarások forralják a különböző temperamentumok nedveit. Az élvezőét és a vágyakozóét, az akaróét és a szenvedőét. A budapesti kerületi életfölfogáskülönbségek játékosabbak, ártatlanabbak. Nem is ők érlelnek temperamentumkülönbségeket, hanem ők maguk ilyen különbségek következményei. Másképp vélekedik az életről a lipótvárosi, mint a józsefvárosi, másképp a budai, mint a terézvárosi, másképp a ferenczvárosi, mint az angyalföldi. A lipótvárosinak az élet a kívánságok teljesülése és az unalom leküzdése, a józsefvárosinak a halál félreállása, a ferenczvárosinak a gondoktól és gondolkodástól való mentesség, a budainak az izgalmak elkerülése, az angyalföldi számára ideodalgés fájdalom és érzéketlenség közt, a terézvárosi azt mondja róla, hogy hát élet ez az élet?

Az egyik azt vallja, hogy az életért mindent meg kell tétetni, a másik azt mondja, hogy az életért mindent meg kell tenni, a harmadik azt tartja, hogy az életért sok mindent jó volna megtenni. Ezek is fölfogásbeli és temperamentumbeli különbségek. Osztály- és valamelyest kerületi különbségek is. Mintha mindenki tudná, hogy például melyik kerületben valiják inkább azt, hogy az életért mindent meg kell tétetni, mint azt, hogy az életért mindent meg kell tenni. S mintha valamelyes nemzeti színe volna annak a gondolkodásnak, hogy az életért sokat lehetne és jó volna tenni. Vajjon ez a töprenkedés nem vált-e be jobban életgaranciának, mint a töprenkedés nélkül való élethez hozzájárulás? Mintha az ezer év igent mondana erre a kérdésre. Hány nép és

ország tűnt le azok közül, a kik meg is tették azt, a mit megteendőnek tartottak!

Ezekből a sokféle hajlandóságokból, hangulatfogékonyságokból, vér- és nedükeverések-ből formálódik ki Budapest temperamentuma. A sokféleség nem verődött össze. Nem differenciálódottság az a sokféleség, hanem csak összehordottság. És nem is tudott egységgé integrálódni. Nincsen is egységes budapesti temperamentum. Ez a város se nem optimista, se nem pesszimista. Csak vannak optimistái és pesszimistái. És vannak — melioristái is. A kik éppen csak hisznek az élet értékében, s ezért megküzdének érte. Vajjon ez a meliorizmus milyen temperamentumot érlel? S ez a város nem vérmes és nem kolerikus. Természetes, hogy nem is mélabus és nem is flegmatikus. Ez a két temperamentumfajta különben is csak egyéni lehet. A sokaság nem alkalmas rájuk, mert a sokaság még az egyént is kiforgatja a melanchóliából a szomorúságba és a flegmából az apátiába. Ez a város nem is apatikus. Nem is lehet az, hiszen a folytonos keverődés, a folytonos érintkezés egyre változékony mozgással jár, s az olyan mozgás, a mely mindig változékony, az embereket, a sokaságokat kizavarja az apátiából.

Budapest temperamentuma semmilyen, csak éppen sokféle hajlandóságok és fogékonyságok kavargása. A budapesti fajta képződése még nem végződött be, a fajtaképző elemek még nagyon különváltak. A fajtaképző körülmények még fiatalok. Még nem volt rá érkezésük, hogy egygyé olvaszszák a sokféleséget.